

POLAZIŠTA

RIJEČ BOŽJA – UZLET DUHOVNOSTI

Snežna Večko

UVOD

Tko god pokušava „razjasniti“ bit čovjekovanja (Ivan Mrak), mora se susresti s Biblijom jer se ta književna zbirka bavi tim pitanjem kateksohen. No za razliku od humanizma bez Boga, koji je doveo do toga da se 19. stoljeće borilo za Boga, 20. se stoljeće mora – kakve li ironije – boriti za čovjeka; ne, Biblija nam „otkrivajući Božju ljubav prema čovjeku otvara oči da bismo mogli vidjeti da je ono što ima smisla za čovjeka, istovremeno sveto za Boga“ (A. J. Heschel).

Zar nije u tome ključ vjere i nevjere? Zar se ateizam ne rađa iz sudbonosnog nesporazuma o Bogu kao strancu, takmacu ili neprijatelju čovjeka i svega ljudskoga? Bez da se ovdje pitamo tko je začetnik takve slike i kome služi, moramo priznati da smo mi kršćani u velikoj mjeri krivi za nekršćansku Božju basku jer smo možda unatoč utjelovljenju uprizoravali bijeg pred svijetom i time pred onim što je ljudsko, iako bi nam sam Stari zavjet morao biti dovoljan da se osvjedočimo u Božju ljubav prema svijetu i čovjeku sa svim njenim posljedicama. Mnogo toga možemo u tom smislu naučiti od preobraćenika. Tatjana Goričeva npr. spoznaje da jedino kršćanstvo daje tijelu njegovo puno značenje „kad uništi dvojnost između tijela i duha“, te da središnja tvrdnja kršćanstva nije besmrtnost duše već uskrsnuće tijela.

Iako u izvornom biblijskom značenju „duh“ uopće nije nešto nematerijalno – „*RUAH*“ je

naime vjetar i dah (to gledište očuvalo se i kod prijevoda na grčki: *pneuma*). U Svetom pismu radi se pri tome o stvaralačkoj Božjoj moći, koja se najizvornije očitava kao životna Božja moć u vjetru i dahu. Time što označava kako Božje, tako i ljudsko djelovanje, predstavlja tipičan teoantropološki pojam i time upozorava na međusobnu otvorenost Božjega i ljudskoga. Takva duhovna otvorenost utisnuta je i u ljudsko biće u njegovom odnosu prema Bogu, svijetu, čovjeku, i ne posljednje u odnosu između muža i žene.

Da je ruah—*pneuma* neposredno povezan s vjetrom i dahom, a time i sa životom nije slučajnost. Disanjem se živ čovjek razlikuje od mrtvoga. Zato je dah povezan s vjetrom kozmičkom životnom snagom od Boga. Za biblijskog pisca duh u živom biću i Božji duh nisu dvije različite stvarnosti već jedan te isti oživljavajući element koji najzornije ukazuje na ovisnost svih živih bića o Bogu Stvoritelju (Ps 104, 29–30). Bez tog oživljavajućeg i snažnog duha stvoreno biće je samo nemoćno „*meso*“ (1z 21,3). Po duhu se čovjek osjeća povezan s Bogom. S duhom su povezani riječ, govor, a s njime i misao koja ima svoje sjedište u srcu. Srce, za razliku od duha, prebiva u čovjeku, stvoreno je od Boga, a ne kao u čovjeka dolazeći i iz njega izlazeći dar duha kao dah. Srce označava volju, odluku, hrabrost, a duh namjeru životne energije, ono što se prema van izražava djelovanjem.

Izvorno ruah označava impulsivne psihičke

moći koje potiču život, kao srdžbu (Iz 25,4 itd.), hrabrost, ustrajnost (Br 14,24; Jš 2,11 itd.), umišljenost (Prg 16,18; Ps 76,13), ljubomoru (1 Mz 5,14–30 itd.), mržnju (Suci 9,23), tako da se ponekad čini da čovjekovu savjest preuzme neka nepoznata sila i da nije više pod kontrolom. Tako je čak uništavajuća zloba duh poslan od Boga; Stari zavjet ne poznaje ni jednu od Boga neovisnu moć (1 Sam 16,14.15.16.23; Iz 19,10; 1 Kr 22,21–23). No to može biti i dobrotivni duh: duh pravde (Iz 28,6), duh molitve (Zah 12,10) itd.

Pa ipak duh nije izraz za neku višu kvalitetu koja bi čovjeka odijelila od životinjskog svijeta. To je prije svega Božja stvar, njegova snaga u suprotnosti s nemoći mesa, tj. stvorenoga.

Osim tog uobičajenog djelovanja Božjeg duha u svijetu i čovječanstvu Bog djeluje po svom duhu i u Izraelovoj povijesti, u „svetoj povijesti“. U njoj se javlja kao dinamična eksplozivna snaga koja obuzima, ošine, preuzme (Suci 14,6; Ez 2,2; Iz 11,2 itd.) određene ljude i za određeno ih vrijeme osposobi za posebne zadatke, spasitelje čovječanstva i ekstatične proroke. Kasnije u institucionaliziranom uređenju duh se daje kraljevskim pomazanjem. Pogotovo će pripasti idealnom kralju o kojem govori Izaija (Iz 11,1–9), preko Božjeg službenika (Iz 42,1; 61,1) od kojeg će Novi zavjet povući liniju do Isusa iz Nazareta (Mt 11,2–6; 1 Pt 2,21–25).

U egzilskom i postegzilskom proroštvu, kada je porasla svijest o dubokoj obnovi cijelog Božjeg naroda već se javljaju najave o izljevu Božjeg duha cijelom narodu (Ez 36,27; 37,14; 39,29). Tek darivanjem novog duha i novog srca bit će moguća istinska obnova čovječanstva.

Taj duh koji čovjeku udahne životnu snagu od Boga pod utjecajem helenističkog mišljenja postaje samostalan dio čovjeka, terminološki ne različit od duše. Suprotan je tijelu. Tijelo je zemaljsko, duh izlazi iz neba. Dok Filon naziva „meso“ bremenom koji vuče duh na dolje i okiva ga u zemaljsko, te ga čovjek zbog duha mora uzdržavati, za palestinsko židovstvo „tijelo“ nije nikakav zatvor duše niti njen zavodnik u grijeh.

Pod utjecajem iranske kozmologije u kumranskoj zajednici razvilo se učenje o dva anđela,

tj. duhu pravednosti ili svjetlu i duhu zabune ili tame, koji se bore u svijetu kao od Boga za ljude postavljeni začetnici dobra i zla.

U Novom zavjetu susrećemo istu raznovrsnost značenja duha kao u Starom zavjetu, no on u Isusovom djelovanju dosiže dubinu koju Stari zavjet nije mogao ni slutiti. Krštenjem u Jordanu, kad je Duh došao nada nj (Mk 1,9–11; Iv 1,32 sl.), Isus je označen kao eshatološko-mesijanski nosilac Duha. Ako je već u Starom zavjetu duh označavao otvorenost između Boga i čovjeka, po svjedočenju Novog zavjeta ta je otvorenost dosegla svoj najintenzivniji stupanj i ispunjenje po kojem je Božji Duh u svoj punini prodro u svijet. Cijela Isusova povijest predstavljena je tako da je očito da je Isus potpuno stupio na područje konačnog pneumatiskog Božjeg života. (Matijina i Lukina poruka o njegovom začecu i rođenju npr. imaju isti cilj.) Slanjem Duha Crkvi Isus Krist otvara konačno vrijeme (Dj 2,17–20) u kojem Duh vodi povijest Crkve. Vjernici žive pod utjecajem djelovanja Duha Božjega i Krista, a isto tako i pod utjecajem „mesa“. Spor između duha i mesa osnovni je konflikt vjernih – onaj tko se podvrgne moći i vodstvu Duha, taj je Kristov (Rim 8,2–13; Gal 5,17 itd., itd.).

Kod Pavla je „duh“ bitno u suprotnosti s „mesom“, ali ne kao čovjekova mogućnost da u suprotnosti s nagonkim životom živi samo duhovno, i ne kao u tijelu zatvorena nebeska supstanca koja se bori s tijelom, već kao „ja“ u svom osjećaju i spoznaji (1 Kor 16,18; 2,11 itd.); kojemu se osvjedočuje Božji Duh (Rim 8,15–16; 1 Kor 2,11 itd.). Duh je za Pavla i poosobljeni Božji Duh (Rim 8,16, 1 Kor 2,10), dar ljudima (Rim 5,5; 1 Kor 2,12). Ta teologija izvire iz sljedećih pretpostavki: esencijalnog učenja o dva anđela (Gal 15,26; 1 Kor 2,12 itd.), duha kao sile koja nadahnjuje (1 Kor 2,20; 12,10 itd.), helenističkog poimanja duha kao nebeskog područja nasuprot zemaljskom (Rim 1,3–4); iz ranokršćanskog poimanja Duha kao eshatološkog dara zajedništva koji priprema dolazeće rješenje (Rim 5,5; Gal 4,6; 2 Kor 1,22; Ef 1,13 itd.), Duha koji se daje krštenjem (1 Kor 6,11 itd.), koji prati misionarsko naviještanje (1 Kor 2,14 itd.), koji se razotkriva pri bogoslužju (1 Kor 12,3.8; 14

itd.). „Duh“ nastupa i kao suprotnost „zamisli“ koja je vodila u smrt jer nije mogla pobijediti tijelo, dok Duh stvara novi život (2 Kor 3,6; Rim 8,3), i tako i novo čovječanstvo za razliku od Boga otuđenog čovjeka.

No „kako mogu doseći milosrdnog Boga“? Ovo Lutherovo pitanje temelji se na tome da nijedna stvorena kvaliteta, nijedan moj napor nije dovoljan da bi zavrijedio zajedništvo s Bogom. Kršćansko naviještanje odgovara da je Bog podario svijetu ljubav kojom Otac oduvijek ljubi Sina, to jest Svetog Duha. Vjerovati u značenju predanosti Bogu u Svetom Duhu je udio u ljubavi kojom Sin ljubi Oca, tako da Otac u našoj molitvi čuje glas svog Sina (usp. Rim 8,14–16; Gal 4,6). Iz te zajednice s njim moguće je ostvariti njegovo djelo koje je ljubav. Upravo iz trajnog djelovanja u ljubavi moguće je iskusiti zajedništvo s Bogom jer Duh Sveti je kao svjesno prihvaćena naklonjenost samo u onima koji učine njegovo djelovanje temeljem svog htijenja i ponašanja¹ (Gal 5,25).

Mogli bismo nastaviti otkrivati umjetnine koje su nastale iz sudjelovanja čovjekovog duha s Duhom Svetim. No naša je zadaća da ostanemo kod Božje riječi kao izvora duhovnosti. Ovdje bi bila umjesna poslovice: „Kaži mi s kim se družiš i reći ću ti tko si.“ Za duhovni život strašno je važno kakav je Bog kojeg štuješ, s kojim se „družiš“, jer čovjek je Božja prilika i u tom smislu. Zato ćemo se usredotočiti na neke značajne crte biblijskog razmišljanja o Bogu i čovjeku.

BOG KOJI SE OTKRIVA JE DRUGAČIJI

Izbor Boga od središnjeg je značaja za čovjeka. Izrael se razlikovao od cijelog okolnog svijeta po različitosti svog Boga, a to je određivalo i različitost njegovog života.

Izrael se već u svojim začetnicima odlučio za *osobnog, na osobe usmjerenog Boga*, nasuprot lokalnim božanstvima vezanima za sveta mjesta. Time je Stari zavjet napravio egzodus iz svijeta politeizma sa svim njegovim posljedicama, mitologijom, magijom, determinizmom. To je bio izbor Boga koji nije vezan uz određeno mjesto gdje je čovjek doživio nešto tajanstveno i božansko, već je prisutan posvuda gdje postoji

čovjek. Iz transcendentne, potpune prostorne neograničenosti, iz slobodne se pobude približava čovjeku koji dozvoljava da se Bog susretne s njim.²

Taj Bog netolerantnošću koja je jedinstvena u povijesti religija zahtijeva *štovanje samo za sebe*. Zapovijed: „Nemaj drugih bogova osim mene!“ uvijek se temelji na Jahvinoj vatrenosti, odnosno ljubomori (Izl 20,5; 34,14; Pnz 6, 14–15 itd.). Vatrenost, odnosno ljubomora izviru iz dubine ličnosti i time ukazuje na Jahvu kao na osobu u najvećoj mjeri. Ta vatrenost se sastoji u tome da Jahve hoće biti jedini Bog za Izrael i nije spreman dijeliti svoje štovanje i ljubav ni sa jednim drugim božanstvom. Tako Izrael u Jahvi prepoznaje vatrenog ljubavnika koji voli predano i prijeti mu kad bi mu Izrael kao nevjesta pripadao podijeljenim srcem (Hošea). Taj isključivi zahtjev temelji se na činjenici koja je značajna za Izraelovu vjeru: *u spasiteljskoj povijesti*. U njoj se Jahve iskazao kao Izraelov jedini Bog dok drugi bogovi nemaju s njim nikakve veze (Pnz 13,7–19; 32,12 itd.).³

U svom odnosu prema Gospodinu Izrael *nije usmjeren ka kultnom liku* kao drugi narodi, već ka samoj Božjoj riječi (Pnz 4,9–20). Drugi su se narodi u uobličavanju božanstava susretali s njihovom prisutnošću i moći dok je Izraelu nešto takvo najstrože zabranjeno. U tome se opet razotkriva njegova različitost, njegov ka-

¹ J. Guillet, „Duh“, Rječnik biblijske teologije (izd. X. L. Dufour sa suradnicima; preveo M. Križman; Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1969) 213–215; E. Kamlah, „Geist“, Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament I (izd. L. Coenem – E. Beyreuther – H. Bietenhard; Wuppertal: R. Brockhaus; 3. izd., 1972) 479–489; R. Albertz – C. Westermann, „ruah Geist“, Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament II (izd. E. Jenni – C. Westermann; München/Zürich: C. Kaiser/Theologischer Verlag, 1976) 726, 753; J. Blank, „Geist, HI/Pneumatologie. A. Bibeltheologisch“, Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe II (izd. P. Eicher; München: Kösel, 1984) 34–44; P. Knauer, „Geist, HI/Pneumatologie. B. Systematisch“, Neues Handbuch..., 44–52.

² J. Ratzinger, Uvod u kršćanstvo (prev. J. Urbanija; Studenci žive vode. Nova serija 5; Celje: Mohorjeva družba, 1975) 83–85.

³ G. von Rad, Old Testament Theology I (prev. D.M.G. Stalker; London: SCM? Press, 1975, 1982) 203–212.

rakter stranca među narodima. Jer ta je zabrana povezana s cjelokupnom Izraelovom religioznom strukturom. Izraelovi susjedi su se sa svojim bogovima – uobličanim prirodnim silama – susretali na mnogo neposredniji način nego što je Izrael komunicirao sa svojim Bogom. On naime nije utjelovljena prirodna sila već Stvoritelj prirode koji joj kao takav stoji nasuprot. Zabrana njegovog uobličavanja povezana je s tajanstvenim putem kojim Jahvino otkrivenje doseže Izrael u njegovoj povijesti. Bog koji ne dozvoljava da ga narod u kultnom liku, tako reći, dobije u ruke, isti je Jahve nad čijim neistraženim putovima u povijesti mora uvijek ponovo bdjeti. Ono što je Izrael morao izdržati u bogoslužju, to je doživljavao u svojoj povijesti.

Ta zabrana ipak nije spriječila proroke da o Bogu govore upravo neograničeno antropomorfno. Njena namjera nije bila u tome da Izrael spriječi u tome da zamišlja Boga u konkretnom obliku – ta Boga su zamišljali u ljudskom liku (Izl 15,3; 1 Kr 22,19; Iz 30 30,27; Ez 1,26 itd.). No ta zamisao nije bio kultni lik, posrednik otkrivenja koji zahtijeva štovanje u bogoslužju. Iako Izrael toga nije bio svjestan, postojala je duboka veza (savez) između te zabrane i ideje da je čovjek Božja prilika. No nije još došlo vrijeme da Bog bude štovan kao čovjek, a prostor koji su u poganskim religijama zauzimali likovi, u Izraelu su preuzeli njegova riječ i ime.⁴

Upravo u izboru imena za Boga na poseban se način razotkriva Izraelova misao o Bogu. Najprije je to ime Elohim, ime osobnog božanstva koje su Izraelovi oci našli u Kanaanu i koje su mogli povezati sa svojom predodžbom o Bogu. No tko je taj Bog trebalo bi reći ime Jahve. Analiza teksta gdje se to ime pojavljuje na početku Izraelove povijesti (Izl 3) pokazuje da Bog Mojsiju uopće ne odgovara na pitanje kako mu je ime, koji ga od bogova dakle šalje. Uopće se ne postavlja s njim u isti red da bi se mogao predstaviti određenim individualnim imenom. Zato odgovara nekako u smislu: „Ja sam onaj koji jesam.“

Tako se u izvještaju o gorućem grmu opet susrećemo s Bogom koji je posve drugačiji od drugih bogova. Ime kojim bi ga se moglo na ne-

ki način dosegnuti (slično kao likovnim uobličavanjem) pretvara se u misteriju i tako uza svu svoju osobnu blizinu on ostaje beskonačno udaljen i nepoznat. No taj nedostižni Bog koji naprosto „jeste“, jedini može nositi sve što nastaje i prolazi jer uz svu prolaznost svjetovne slave on ostaje, opstaje za vijek. „Svako je tijelo ko trava... Sahne trava, vene cvijet... ali riječ Boga našeg ostaje dovijeka“ (Iz 40,6–8).

Kao takav može Izrael izvesti iz ropstva i pratiti ga kroz povijest. Bog koji „jest“ iznad svih promjena vremena može biti zato jedini „s nama“. Stvoritelj i Spasitelj koji „stoluje vrh kruga zemaljskoga kom su stanovnici poput skakavaca... On obraća u ništa knezove, uništava suce zemaljske“ (Iz 40,22–23.28). No zato je Spasitelj kad se tresu imperiji. „Jer Otac si naš! Otkupitelj naš – ime ti je odvijek“ (Iz 63,16).

Nasuprot božanskim i nebožanskim silama ovog svijeta koje prolaze jednostavno ostaje Bog koji se predstavio kao „Ja sam“. Taj isti obrazac „Ja sam“ koji se pojavljuje na početku oslobođenja Izraela iz ropstva, pojavljuje se opet na kraju pri povratku iz izgnanstva te dobiva kod najvećeg novozavjetnog mistika, evanđelista Ivana, novu dubinu. Nosilac otkrivenja Božjeg imena sada je Isus. U „velikosvećeničkoj“ molitvi (Iv 17) on se sam prikazuje kao gorući grm iz kojeg se ljudima razotkriva Božje ime. Kad Isus sebi nadijeva Božje ime „Ja sam“, postaje jasno da je on taj Bog kojeg možemo zvati imenom. No taj Bog sada je postao jedan od nas, Bog s ljudskim licem.⁵

Do sada smo pokušali s nekoliko crta predstaviti Boga otkrivenja koji je ušao kao „drugačiji“ u svijet ljudskog nastojanja da dođe u dodir s božanstvom. Tom liku pripada, kao njegov odsjaj, i lik čovjeka koji se oblikovao u komuniciranju s takvim Bogom. To ćemo pokušati raspoznati na čovjekovom odgovoru na Božju zamisao o njemu.

⁴ G. von Rad, *Old Testament Theology*, 212–219.

⁵ J. Ratzinger, *Uvod v kršćanstvo*, 79–94.

PRIHVAĆANJEM BOŽJE VOLJE ČOVJEK ODRAŽAVA BOGA

Prema antičkom poimanju bilo je moguće stupiti u poseban odnos s božanstvom samo prihvaćanjem određenih obveza. Tako je Izrael postao Jahvino vlasništvo kad je prihvatio Jahvino vrhovno pravo nad njim, izraženo u raznim zapovijedima i odredbama (Izl 20,2–17; Pnz 5,6–21; 27,15–26; Lev 19,13–18; Pnz 6,4–28; Ps 50; 81 itd.). Karakteristično za njih je da se obraćaju narodu u njihovom svakidašnjem životu sa stajališta njihovih svjetovnih poslova i odnosa u društvenom životu. Izrael je otkrivenje zapovijedi shvatio kao spasiteljski događaj prvog reda i kao takvoga ga slavio. U određenom povijesnom trenutku bile su mu poklonjene kao dar života (Ez 18,5–9 itd.). Kad ih je čuo bio je stavljen pred odluku o životu ili smrti, i više nije bilo puta natrag.

No ako te zapovijedi (npr. Dekalog) malo pogledamo, vidimo da uopće ne sadrže (osim dviju) pozitivne norme za uređenje života već se ograničavaju na nekoliko osnovnih zabrana, takoreći na putokaze na rubu širokog životnog područja koje pripadnik Jahvine zajednice zaista mora uvažavati. One uopće ne sadrže maksimalne etičke zahtjeve već samo ono krajnje što apsolutno ne godi Jahvi. U određenim graničnim situacijama zahtijevaju priznavanje Jahve, a to priznavanje postoji u odricanju stvarima koje ga zaista vrijeđaju. I Izrael ih je shvatio kao zapovijedi koje je moguće izvršavati, i to s lakoćom. Slavio ih je kao jamstvo izbora jer njima mu je Jahve pokazao put i ispovjedio svoju vjernost. Tu nema nikakvog nasilja, nikakvog uzdisanja, kao da su teret, i nema razmišljanja da li ih je moguće izvršavati, i nema razlučivanja dozvoljenog od nedozvoljenog. Odgovor na njih je zahvalnost i štovanje (Ps 19, 8–15; 119 itd.). Kao sudac i onaj koji kažnjava pojavljuje se tek u propovijedima proroka.

Naravno, od Izraela se traži bezuvjetno prihvaćanje zapovijedi. Njihovo odbijanje donosi Božje prokletstvo (Pnz 27,11–26). U tom smislu susret s Jahvom predstavlja odluku za život ili smrt. Svaku je generaciju Gospodin postavio pred tu odluku i svaka je morala zauzeti stajalište u svom religioznom, politič-

kom i ekonomskom životu. Zapovijedi su, kao što smo već rekli, zadirale u konkretan život i nikad nisu ostale izvanvremenske. Bile su događaj suočavanja s Jahvom.

Prema učenju Ponovljenog zakona motiv za njihovo ispunjavanje je ljubav i zahvalnost prema Jahvi, a njihova životna okolina je ljudsko srce (Ps 119 itd.). To otkrivenje Jahvine volje je predmet neprestane meditacije i nespurtane radosti. Sažimanjem svih zapovijedi u jednu osnovnu zapovijed ljubavi (Pnz 6,4) i vatrenim privikavanjem na unutrašnji, duhovni značaj zapovijedi, Ponovljeni zakon je, možemo reći, zadnje uporište protiv legalizma koji je ipak zahvatio zapovijedi u postegzilskom razdoblju.⁶

Kao primjer ljubavi prema zapovijedima navesti ću nekoliko misli židovskog pisca Abrahama Joshue Heschela o suboti. „Cilj duhovnog života nije sakupiti mnogo informacija već spoznati svete trenutke... Duhovni život počinje umirati kad ne znamo više razumjeti ono što je vječno u vremenu. Ne daje stvar značaj trenutku, već trenutak daje značenje stvarima.“

Biblija se više posvećuje vremenu nego prostoru. Ona vidi svijet u dimenziji vremena. Više pažnje poklanja rodoslovljima, događajima, nego državama i predmetima. Više se posvećuje povijesti nego zemljopisu. Ako želimo razumjeti učenje Biblije, moramo prihvatiti pretpostavku da vrijeme ima za život bar toliku važnost kao prostor...

Židovstvo je religija vremena koja teži za posvećenjem vremena... Jedna od najvažnijih riječi u Bibliji „svijet“ (qadoš) prvi se put pojavljuje na kraju pripovijesti o stvaranju, i to za vrijeme „I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti“ (Post 2,3). Prema mitološkoj misaonosti Bog bi, nakon što je stvorio nebo i zemlju, stvorio sveto mjesto npr. sveto brdo ili izvor gdje bi trebao izgraditi svetište. Ali u Bibliji je najprije bio posvećen jedan dan – dio vremena... Šesti dan se borimo sa zemljom da bismo iz nje dobili plod, u subotu se brinemo za sjeme vječnosti položeno u našu dušu... Šesti

⁶ G. Von Rad, *Old Testament Theology I*, 190–203.

dan u tjednu pokušavamo gospodariti svijetom, sedmi dan pokušavamo gospodariti sobom... Rad je vještina, potpuni počinak je umjetnost. To je plod suglasja tijela, duše i duha. Podsjeća na blizinu vječnosti... Subota je duh u obliku vremena... Svijet bez subote bio bi svijet bez prozora vječnosti otvorenog u vrijeme.

Nema opasnosti da ćemo idealizirati subotu – ona ostaje konkretna činjenica, pravna postavka i društveno uređenje. Nema opasnosti da će postati bestjelesni duh, jer duh subote mora biti uvijek u skladu sa stvarnim djelima, s određenim postupcima i suzdržavanjima...

Rad bez dostojanstva uzrok je bijedi, odmor bez duha izvor je pokvarenosti. Popodnevna subotnja molitva kaže: „Neka tvoja djeca spoznaju i razumiju da njihov odmor dolazi od tebe, i da odmarati se znači posvećivati tvoje ime.“

Subota je radost za dušu i tijelo (Iz 58,13)... Duša ne može svetkovati sama – i tijelo mora biti pozvano da sudjeluje u radosti subote. Subota nas podsjeća na dva svijeta: ovaj i budući; ona je primjer za oba. Jer subota je radost, svetost i odmor: radost je dio ovog svijeta, svetost i odmor dio budućeg...

Čini se kao da se pogled na subotu mijenja. No to nije točno. Razlika je samo u opsegu vremena, u odnosu stvorenog prema Bogu. Subota oplemenjuje dušu i čini tijelo mudrim. To je dan koji nas uči uzdignuti se iznad civilizacije. Dan određen za slobodu, kad ne upotrebljavamo pomagala koja vrlo brzo možemo okrenuti u bičeve uništenja; dan kad bismo trebali biti pri sebi, uzdržavati se vulgarnog, ovisnosti o vanjskim obavezama, dan kad prestajemo štovati idole tehničke civilizacije, kad ne upotrebljavamo novac, dan odmora u ekonomskoj borbi s ljudima i silama prirode – postoji li još koja institucija koja bi davala više nade u napredak čovječanstva od subote?

Rješenje problema koji čovjeka najviše zabrinjava nije u odricanju od tehničke civilizacije, već u dosizanju određenog stupnja neovisnosti od nje. U odnosu na posjedovanje samo je jedan pravilan odnos – imati ih i biti sposoban živjeti bez njih. Subotom živimo neovisni o tehničkoj civilizaciji. Sedmi dan je izlaz iz napetosti..., dan neovisnosti o našem društve-

nom položaju... To je duboka svjesna harmonija između čovjeka i svijeta, naklonjenost svim stvarima i sudjelovanje u duhu koji ujedinjuje ono što je dolje i što je gore.⁷

Prihvaćanjem Božje zamisli o sebi i svijetu čovjek odražava Boga. No Biblija nam otkriva Božji lik i kao negativ čovjekova ponašanja. Božja veličina se na poseban način razotkriva tada kada čovjek ne ostvari Božju zamisao o sebi i zakaže kao Božji suradnik. Tekstovi koji obrađuju taj sukob – a njih je mnogo u Svetom pismu, doticali su najdublje spoznaje o Bogu i čovjeku te njihovom međusobnom odnosu. Pokušat ćemo im se približiti kroz biblijski govor o Božjoj i ljudskoj odanosti.

BOG I ČOVJEK NA ISPITU ODANOSTI

„Globalan pogled na mjesta koja govore o Božjoj i ljudskoj odanosti ostavlja dojam jake i kompleksne stvarnosti. Najprije nas iznenađuje sigurnost kojom Sveto pismo naziva Boga odanim. Odakle biblijskim piscima to znanje? Kontekst otkriva da se Božja odanost najčešće spominje tamo gdje je čovjek zakazao u odanosti. Božji odaziv je većinom prikazan na određen način: čovjek svojim „otpadništvom“ zaslužuje kaznu i ukoliko se ne vrati Bogu na njegov poziv, teško ga pogađaju posljedice njegovog otpadništva. Očito je da Bog računa na čovjekovu mogućnost da živi u odanosti; otuda kazna za nevjerstvo, kao i poticanje na odano ponašanje te blagoslov kad god netko postupa odano. No čovjek stalno iznevjeruje Boga. A Božja odanost nikada ne jenjava... Tako se usred nevjernog svijeta razotkriva vjerni Bog kao jedina nada za čovjeka koji se izgubio u svojoj nevjeri.

Jahve je osobni Bog koji uspostavlja odnos s ljudskim bićima i tako stvara povijest. Povijest Izraela je niz njegovih spasiteljskih djela koja su mu namijenjena, neprestano događanje između njega i naroda. Zato je Izrael u svojoj povijesti mogao otkriti kakav mu je Bog. Biblija ga po-

⁷ A. J. Heschel, *The Sabbath: Its Meaning for Modern Man* (Religion 507; New York: Farrar, Straus and Giroux, 1951, 1981) 6–29.

kušava predstaviti — iako to može tek antropomorfni jezikom — pa ipak iz silovitosti i blagosti kojom su predstavljeni možemo naslutiti domete Božje ljubavi i milosrđa, strpljivosti i opraštanja, pravednosti i odanosti...

Te su osobine biblijski pisci najjasnije predstavili u kontekstu saveza. On je naime na poseban način određivao Izraelovu povijest. Njime je Izrael postavljen u posve drugačiji položaj prema svom Bogu, nego što ga doživljavaju okolni narodi prema svojim božanstvima. Njime ga je Bog iz slobodne pobude prihvatio za svoj narod, a ipak ga ovaj ne može iskoristiti kao sredstvo za vlastite interese (jer savezom moraju Božji interesi postati i njegovi). Savezom je pozvan na cjelovit odgovor cijelim svojim životom. Iz ovoga je vidljivo da odnos savezništva neophodno iziskuje odanost. Čim stupimo na teritorij saveza, odanost postaje jedan od najosnovnijih zahtjeva da bi se taj odnos mogao održati... Zbog svojeg osobnog, slobodnog i „besplatnog“, a i na odgovor pozivajućeg karaktera, savez je prirodno mjesto susreta dviju odanosti: Božje i ljudske, kao i prizorište suočenja Božje i ljudske neodanosti.

Izraelskom se narodu Božja odanost ukazuje u dramatičnoj borbi koju je izazvao svojom nevjerom. Tekstovi koji govore o Božjoj odanosti savezu govore o položaju nakon kršenja saveza. Taj položaj otkriva Božju odanost na jedinstven način. Uvijek je nevjerni narod, ukoliko se nije pokajao, kažnjavao za svoje odmetništvo. No kazna, iako prijeti da uništi cijeli narod, nikada ne dosiže tako daleko. Znači li to da ljudsko nevjerstvo ne može nadići Božju vjernost? Biblijski tekstovi govore upravo to. Kazne nisu izražavanje smanjivanja Božje ljubavi i vjernosti, već sredstvo kojim Bog sebi ponovo vraća zalutali narod (Tuž 3,22–24). Kad bi čovjek za grijeh bio kažnjen, mogli bismo zaključiti da je u procesu krivica — kazna prepušten djelovanju neosobnog zakona koji ga može samodjelujuće dovesti do uništenja, ukoliko bi njegova krivica dostigla takve mjere. A Sveto pismo svjedoči da taj proces ovisi o Bogu, koji ga može zaustaviti (Izl 34,7; Pnz 7,10; 32,19–25; JŽ 24,19–20 itd.). Što utječe na Jahvu da zaustavi djelovanje zla? Samo njegova vlastita ljubav, suosjećanje, smilova-

nje, strpljivost, odanost... (Izl 34,6–7; Neh 9,33; Tuž 3,22–23 itd...)...

Postavljena na temelju spasiteljskog Božjeg htijenja na taj je način eliminirana čovjekova životna nesigurnost. Unatoč zlu koje može izazvati čovjekovo je spasenje u rukama transcendentnog Boga koji mu je naklonjen i želi ga spasiti.”⁸

Kako može Bog spasiti narod koji je kao suradnik u njegovu savezu zakazao, izvornom je pronicljivošću shvatio veliki prorok Jeremija. Plod svog traženja i Božjeg nadahnuća ostavio nam je u znamenitoj *najavi novog saveza*. „Evo dolaze dani — riječ je Jahvina — kad ću s domom Izraelovim i s domom Judinim sklopiti Novi savez. Ne Savez kakav sam sklopio s ocima njihovim u dan kad ih uzeh za ruku da ih izvedem iz zemlje egipatske. Savez što ga oni razvrgoše premda sam ja gospodar njihov — riječ je Jahvina. (...) Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce. I bit ću Bog njihov, a oni narod moj. I neće više učiti drug druga, brat brata govoreći: 'Spoznajte Jahvu!' nego će me svi poznavati, i malo i veliko — riječ je Jahvina — jer ću oprostiti bezakonje njihovo i grijeha se njihovih neću više spominjati” (Jr 31,31–34).

Prorok najavljuje novi savez koji neće biti kao prijašnji koje je Jahve sklopio s njihovim ocima, a oni su ga pogazili i time ga poništili. Zato Gospodin svom narodu ne duguje više ništa. Ono što još mogu od njega očekivati je samo kazna, a ta je već nastupila. Sjeverno je kraljevstvo porušeno, južno je tik pred slomom. I u toj situaciji prorok najavljuje novi savez, ne smrt. To znači da je Bog spreman svom narodu oprostiti krivicu. U tome se vidi sva veličina Božje vjernosti nasuprot nevjerstvu Izraela.

Kaže da će u novom savezu postaviti svoj lik u njihovu nutrinu i zapisati ga u njihovo srce. Dakle, sinajski je savez ostao zapisan na kamenim pločama i unatoč tolikim poticanjima proroka nije prodro u srce i duh naroda. Zato narod i nije ispunio osnovni zahtjev saveza: odanost svom Gospodinu. Uz toliko nevjera proroci

⁸ S. Večko, *Božja in človeška zvestoba v hebrejski Bibliji*; Ljubljana, 1986) 160–164.

su shvatili da ga uopće nije ni sposoban ispuniti (npr. Jr 13,23).

Dakle narodu je hitno potrebno novo srce. A to mu može dati samo Bog novim stvoriteljskim zahvatom u njihovoj nutrini. Kako?

Novost nije u tome da se promijene osnovni zahtjevi starog saveza koji su navedeni u Dekalogu, a ni u tome da objektivni zakon ustupi mjesto individualno-subjektivnom. Novi stvaralački zahvat bit će u tome da će ljudi upoznati Gospodina jer će on staviti svoj lik u njihovo srce. U trenutku kad zbog Izraelove nevjere nema više nade odjekuje Gospodinova potvrda da svom narodu oprašta grešku. Opraštanje je temelj za upoznavanje Boga i time temelj za uspostavljanje i postojanje novog saveza. Opraštanje će se naime pokazati i prema van, u Jahvinoj intervenciji u tok povijesti. Uništenje narodne samostalnosti narod će doživjeti kao velik udarac. U njemu će postati svjestan kako su ništavna sva njegova svjetovna nadanja i zanošenja u pomoć svojih političkih poganskih saveznika. U tom razočaranju čeznut će za svojim Bogom. Preobraćenje će mu omogućiti on sam kad ga izvede iz izgnanstva i tako mu pokaže da je samo on njegov spasitelj i jedina mogućnost njegove egzistencije. Izrael može opstati jedino ako mu ostane vjeran. Prorok je čvrsto vjerovao u čudo povratka iz izgnanstva, stoga i u čudo spoznaje Boga i preobraćenja koje će Bog staviti u njihovu nutrinu kao plod trpljenja i spasenja. U prošlosti je tek manjina pravednih ostala vjerna Bogu i zbog nje je oprošteno svima. U nevolji i izlasku iz nje isto će tako većina spoznati da je Jahve njen jedini Spasitelj i da je manjina bila u pravu. Zato prorok kaže: „Svi će me poznavati, i malo i veliko“ (Jr 31,34).⁹

Time ta najava otkriva nešto od dubine vjere i predanosti Bogu koju je usred nevjernog naroda sam, osamljen i prognan živio taj, inače tako nježni i krhki prorok. On koji se upirao svom proročanskom poslanstvu (Jr 15,10–21; 20,7–8) jer je zbog toga bio izbačen iz kruga prijatelja, morao je najprije sam spoznati da je prijateljstvo s Bogom vrednije od sve naklonosti koju možeš kupiti za prodano uvjerenje. Uza svu mržnju koju si je natovarilo svojim proćicanjima nesreće ipak se bojao samo jednog

bola: odsutnosti Boga i neutješno je čeznuo samo za Božjom blizinom.

Svoj vlastiti doživljaj najdublje krize i najveće sreće znao je projicirati na cijeli narod i reći mu da će njegova rana ozdraviti tek kad mu se oduzme sve čime se zanosi i što nije Bog: domovina, Jeruzalem, hram, kralj, sloboda. Kad sve to izgubi, polako će otkriti jedino vrijedno bogatstvo: savez sa svojim Bogom.¹⁰

Da li se taj savez koji će poslije svega Bog sklopiti sa svojim narodom ostvario u Isusu Kristu? U nekom smislu da, u nekom ne. Sigurno ne u onom o opraštanju krivice jer Krist kao jedini Pravednik nije bio potreban oprosta. No utoliko se više u njemu ispunilo obećanje da će Bog postaviti svoj lik u čovjekovu nutrinu. Ono što njemu samome nije trebalo htio je svojim dolaskom na svijet zaslužiti cijelom čovječanstvu: oprost od grijeha. I to što se u njegovom životu prekrasno ostvarilo, život u potpunom skladu s Božjim likom u njegovom srcu, želio je svojom smrću i uskrsnućem omogućiti svima. Taj cilj Bog ostvaruje tako da uspostavlja osobni odnos s ljudima, gdje god mu to netko dozvoli, da stavi svoj lik u njegovu nutrinu.

No čovjek je slobodan da to odbije i umjesto saveza s Bogom održava savez sa smrću u varljivom obliku moći, posjedovanja i užitka. U svojoj svevišnjoj volji, kao što vjerujemo, Bog nudi svakome mogućnost da spozna u Kristu jedini put koji vodi u život. Kada i kako se čovjek susreće s tom ponudom, ostaje za nas tajna.¹¹

Vratimo se ponovo pojmu saveza jer je bio kao važno društveno-pravno uređenje pun osjećaja i zato je mogao služiti kao jedan od najrazumljivijih i time djelotvornih izraza odnosa između Boga i odabranog naroda. Kod nekih je proroka savez dobio oblik zakonske (bračne)

⁹ J. Krašovec, „Tora und neuer Bund nach Jer 31,31–34“ (predav. na „Colloquium Biblicum“, Wien, 1988) 1–12.

¹⁰ A. Gelin — L. Monloubou, „III. del: Poznejše preroške knjige. III. Preroki 7. stoljetja in v začetku 6. stoljetja“, Uvod v Sveto pismo Stare saveze (izd. H. Cazelles s sodel.; prev. J. Smej...; Teološki priručniki 6; Celje: Mohorjeva družba, 1979) 324–336.

¹¹ J. Krašovec, „Tora und neuer Bund nach Jer 31.31–34“, 12–14.

veze između Jahve i Izraela. Pogotovo je značajna *Hošeina najava o rastavi i ponovnoj ženidbi* (Hoš 2,4–25), koja je vrlo srodna Jeremijinoj najavi novog saveza. I to je prorokovanje plod bolnog iskustva, ovaj put nevjere u prorokovu braku. Ali upravo uz nevjernu ženu Hošea je shvatio dubinu ljudskog grijeha i još veću dubinu Božje ljubavi koju ljudska nevjera ne može pomutiti ni umanjiti – upravo suprotno, uz nju se otkriva još više.

Proročanstvo započinje optužbom Izraela, žene preljubnice i prijetnjom kažnjavanjem. Kasnije, kad iskusi pomanjkanje plodova koje u svojoj grešnosti pripisuje i daruje Baalu, njen će istinski suprug Jahve promijeniti njenu sudbinu. Prema izraelskom pravu otpuštena žena koja se udala za drugoga ne može se vratiti svom prvom mužu (Pnz 14,1–4). Između Boga i Izraela to će se dogoditi: kaznom će navesti ljude na ono što sami nisu bili sposobni učiniti, tj. da se želi vratiti svom prvom mužu (Hoš 2,9). Izrael je bio bludnica jer nije spoznao da je Jahve izvor njegovog života (Hoš 2,10). Ta spoznaja ni izdaleka nije samo intelektualno znanje, već spada u životno područje, predstavlja dubok osobni odnos, predanost, zajedništvo (s Bogom) i predstavlja jedan od središnjih pojmova Hošeine teologije. Zato što je Izrael te darove zemlje pripisao Baalu i njemu ih darovao, a na Jahvu je zaboravio (suprotan pojam od „poznati“), njihov će mu ih istinski darovatelj ustegnuti i zemlju pretvoriti u pustinju, a njemu sagraditi put do mjesta Baalovog štovanja. No to sve ne znači da je Jahve sa svojom preljubničkom ženom Izraelom konačno obračunao; suprotno. Ponovnim „zato“ (Hoš 2,16) nastupa vrhunac poglavlja u kojem kazna prepušta mjesto oprost (spasenju). U samoj opustošenoj zemlji neće još spoznati da je Jahve izvor njenog života, no on će joj progovoriti „na srce“ (Hoš 2,16). U pustinji gdje se rodila njihova ljubav i kamo će je sada povesti, izgovorit će joj ljubavne riječi. Njena dosadašnja povijest se razbila jer što joj je bilo bolje, to je više zaboravljala svog Boga. A on je ljubavnik koji se ne može pomiriti da ga je žena ostavila. Ponovo je hoće osvojiti. Kraj dosadašnje povijesti za njega znači početak nove. Da li sada zaista bez opasnosti da će ga ponovo napustiti?

Da. „U onaj dan – riječ je Jahvina – ti ćeš me zvati: Mužu moj“ (Hoš 2,18). Ono što nije mogao postići optuživanjem njenog preljuba (v. 4) i što je spremao kažnjavanjem (Hoš 2,8.11–15), postići će bezuvjetnim darom svoje ljubavi (Hoš 2,16–25). Kad ona osjeti svoju potpunu ovisnost o njemu kao u času izlaska iz Egipta, ponovo će ga bespovratno priznati za svog Boga. Tada će joj udijeliti život, sigurnost, mir (Hoš 2,20). Obećanje se stupnjuje kad prorok najavi novo vjenčanje koje će za razliku od prijašnjeg biti vječno.

„Zaručit ću te sebi dovijeka;
zaručit ću te u pravdi i u pravu,
u nježnosti i u ljubavi;
zaručit ću te sebi u vjernosti
i ti ćeš spoznati Jahvu“ (Hoš 2,21–22)

Tako postupa Jahve sa svojim nrodom od početka: u njegovom se odnosu ništa nije promijenilo, on ostaje isti. Promijenit će se Izraelov odnos prema njemu: taj će savez ostati vječan. Tajna njegove trajnosti je u njegovoj otkupnini: neće ju dobiti otac, jer ga nema, već mlada sama. Tako će Izrael biti neposredan korisnik Božje pravednosti i prava, ljubavi, milosrđa i vjernosti.¹² Jahve daje samoga sebe i njegove Božje osobine postaju ljudske. Time omogućava narodu da živi stare i do tada neispunjene zahtjeve proroka – kao što tradicionalna otkupnina za mladu znači njenu životnu sigurnost.

Dva para riječi darova kod Hošee nalaze se samo ovdje, u čemu je drugi značajan napredak u odnosu na prvi... Izražava slobodnu predanost (hesed) i osjećajni elemenat (rahamim). Na kraju lanca je emunah (vjernost) kao vrhunac. Time je Hošeina optužba u 4,1 i 6,4 punovažno pobijeđena. Jahve poklanja svom narodu mogućnost da zaživi ljubav (hesed). Kao posljedica – moći će ostvariti i zahtjev za spoznajom Boga.¹³

¹² J. Jeremias, *Der Prophet Hosea* (Das Alte Testament Deutsch 24/1; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983) 36–52.

¹³ E. Kellenberger, *häsäd wä, ämät als Ausdruck einer Glaubenserfahrung. Gottes Offen Werden und Bleiben als Voraussetzung des Lebens* (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments 69;

Tako je prorok u izgnanstvu za svoje rođake aktualizirao Hošeinu poruku. Pomaknimo se vremenski nekoliko stoljeća kasnije. Židovi u potlačenoj Palestini nevoljko i s mržnjom podnose rimsku okupacijsku vladavinu i očekuju Mesiju koji će uspostaviti Božje kraljevstvo. Neuspjeli pokušaji neće ih pokolebati (Dj 5,36–37), kao ni drugačija zamisao Božjeg kraljevstva. Njen je navjestitelj morao na križ! Ali upravo taj koji se morao povući postaje sve jači. Iz grupice njegovih sljedbenika nastale su zajednice po svim krajevima grčko-rimskog svijeta. Zašto ima takav uspjeh nakon svoje smrti? Njegovi su učenici u njemu doživjeli *otkrivenje ljubavi* o kakvom grčko-rimski svijet nije ni slutio.

Taj je svijet mnogo govorio o ljubavi kao o ljudskoj djelatnosti kojom se ostvaruje na spolnom i religioznom području. Označavala je traženje svega što može utješiti njegovu žudnju: spolni partner ili božanstvo. No bogovi nisu težili čovjeku jer ga za svoje blaženstvo nisu trebali. Ni bog filozofa ne ljubi ni ljudska ni bilo koja druga bića. A kršćanska je zajednica u *Isusu susrela Boga koji ljubi čovjeka*. Ta je ljubav drugačija od erosa kojeg je poznavao ostali svijet. U njoj nema ništa erotskog jer on kao Bog ne teži ljudima da bi se ostvario. Stvoriteljica ne može obogatiti ni jednu stvorena stvar, njegova ljubav ne traži ništa za sebe. Zato tu ljubav nisu mogli nazvati eros, već su upotrijebili jedva poznat izraz *agapan* (sviđa mi se) i napunili ga neočekivano dubokim značenjem.¹⁴

„Bog bi se mogao zadovoljiti samim sobom i potpunom slavom i blaženstvom vlastitog unutrašnjeg života. Ipak to nije učinio; čak dapače, izabrao je ljudsko biće za svog partnera u savezu i u svom je Sinu izabrao samog sebe za partnera u savezu s ljudskim bićem. No što je uopće na taj način Bog izabrao za sebe? Kakvu je slavu, radost ili trijumf Bog uzeo za sebe? Ako to želimo saznati, možemo odgovoriti samo da je uzeo našu sudbu. I učinio ju svojom. Nosio ju je i podnosio u svemu i za sve, do najbolnijih posljedica. Bog želi izgubiti da bi ljudsko biće time pridobio. Sigurno odrešenje za čovjeka i stvarna opasnost za samog Boga! Time što je izabrao Isusa Krista, što je Božja volja oduvijek, osigurao je čovjeku spasenje,

oproštenje i život, a samome sebi osudu i smrt“ (K. Barth).

Ovome nasuprot Luther postavlja ljudsku ljubav o kakvoj su govorili grčki filozofi. Nju motivira ono što joj se čini da je vrijedno ljubavi, i bježi od svega što joj se čini loše. Tražimo ono što je za nas dobro i pri tome brižno pazimo da primimo više nego što dajemo. „A Božja ljubav ne traži već stvara to što ju zavređuje: Ljubi grešnike, lopove, maloumne, slabe da bi ih učinio pravednima, dobrima, mudrima i snažnima. Grešnici su lijepi jer su ljubljeni, a nisu ljubljeni jer su lijepi... Ljubav križa, tj. ljubav koja se rađa na križu, u tome je da se ne okrene tamo gdje će naći nešto dobro, u čemu može uživati, već tamo gdje možeš učiniti nešto dobro onome kome si potreban.“¹⁵

Sada je jasno što je to agape: to je altruističko suosjećanje prema drugome koji nam u zamjenu nema što dati, ili pak samo štetu i mržnju, prema onome koji ne izgleda dostojan ljubavi. Agape je smilovanje. Ta ljubav — agape, to čisto milosrđe, vraća nas u život. Iz tog iskustva koje je sve postavilo na glavu, nastali su spisi Novog zavjeta. To je iskustvo jednako otkriću da to više živimo što smo sličniji toj ljubavi. Što je više naš „eran“ s „agapan“ i „eros“ s „agape“, to se više naš život približava onoj punini za kojom teži naš eros.

Eros si želi ljubav drugoga i njegovo postojanje zbog mene. Stoga može jenjavati ako me drugi prevari, ili nestaje ako mi drugi otkazu svoju ljubav ili mi odgovori mržnjom, ukratko, ukoliko pri tome ne pridobijem već si natovarim teret.

Da li naša ljubav ovdje nailazi na nepremostivu prepreku? Tako su mislili grčki filozofi. Novi zavjet donosi poruku: snaga koja pomaže našoj ljubavi preko te prepreke je snaga „agape“, Duh Božje ljubavi (Rim 5,5–11). Ljubav prema bližnjemu koju Bog obistinjuje u našim odnosima je dakle ljubav prema neprijatelju.

Zürich: Theologischer Verlag, 1982) 162–163; navaja S. Večko, *Božja in človeška zvestoba v hebrejski Bibliji*, 46.

¹⁴ H. Gollwitzer, „Visoka pesem ljubezni“ (pred. na „17. Kirchentag“ nemške protestantske Cerkve).

¹⁵ M. Luter, *Heidelberške teze*, 1518.

Zato je Isus „okrijepio“ ili „radikalizirao“ starozavjetnu zapovijed ljubavi prema bližnjemu ili, bolje reći, proširio ju je bez uvjeta ili ograničenja, kao što je široka, bezuvjetna i neograničena Božja ljubav prema „pravednicima i grešnicima“ (Mt 5,43–48)...

Ta ljubav stvara nove mogućnosti i za nas. Kad nas oslobađajući zahvat Duha Svetog preoblikuje ne postajemo zbog toga „kao Bog“ (Post 3,5) niti ne postajemo anđeli ili čista duhovna bića. Suprotno: tek tada ćemo biti istinski stvoreni, zemaljski, ne oslobođeni bezbožnih spona ovoga svijeta kojemu pripadaju i lanci našeg egoističkog erosa. Božja agape pomaže i našoj tjelesnosti da se iskopa iz one demonske apsolutizacije sebe koja misli da osigurava sreću na račun drugih...

Eros je ljubav vezana na moje ja, agape je ljubav oslobođena mog ja... Eros je najugroženiji i najopasniji oblik ljubavi, uvijek na rubu propasti. Agape, takva kakvu opisuje Pavao u Prvoj poslanici Korinćanima nije nikada opasan. Može nas dovesti u veliku opasnost, ali sama nikada ne ugrožava naš život. Kako je agape najveće i božansko dobro, možemo joj zapjevati hvalospjev (1 Kor 13) kakav erosu ne bi mogli nikada posvetiti.¹⁶

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovim presjekom kroz svetopisamske knjige, odnosno činjenice koje se u njima odražavaju pokušala sam ispuniti predloženu temu „Božja riječ – uzlet duhovnosti“, odnosno očekivanja sudionika u sklopu duhovne obuhvatnosti kateheze. Mogla bih predstaviti skup karakteris-

tika biblijske duhovnosti no u ovom vremenskom okviru ostao bi to tek opći opis. Zato sam radije izabrala nekoliko odlomaka da bismo kroz njih osjetili otkucaje tisućljetnog stvaranja te jedinstvene knjige koja je nastala kao otisak Božjeg silaska u ljudsku povijest. Taj je prikaz naravno fragmentaran jer je morao ostaviti po strani nebrojene druge odlomke i činjenice, a i odabranima je mogao prići samo s nekih gledišta... Cijeli je naš život prekratak da bismo mogli iscrpiti značenje Božje riječi.

A. J. Heschel je rekao da je Sveto pismo tek na početku svoje povijesti, da se njegov sadržaj nije dotakao ni ruba naše duše. Te nimalo laskave riječi ustvari nas mogu razveseliti jer potvrđuju da je sadržaj Svetog pisma neusporedivo dublji no što možemo zamisliti, te da dakle nema straha da mu možemo doći do dna i razočarano ustanoviti da nam nema ništa više reći. Istina je suprotno: to što je Biblija rekla o Bogu, čovjeku i njihovom međusobnom odnosu ne može prekoračiti ni jedna filozofija i niti jedna religija. Možemo joj se samo približiti (Bibliji). No dubina njene nadvremenske simbolike u koju je odjenula neizrecivu tajnu Boga i njegovog stvaralaštva s krunom stvaralaštva – čovjekom, može naslutiti samo očišćeno srce koje se odreklo svih lažnih bogova i pogotovo lažne samodovoljnosti, ili je barem čeznulo za slobodom. Božja je riječ naime istovremeno kupka koja čisti naše duše i svetište koje se otvara samo očišćenima i onima koji to žele postati.

¹⁶ Gollwitzer, „Visoka pesem ljubezni“.